

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
Факультет психології
Кафедра педагогічної та вікової психології**

**СИЛАБУС
вибіркового освітнього компонента
ПСИХОЛОГІЯ БУЛІНГУ ТА МОБІНГУ**

**підготовки бакалавра
спеціальності 053 Психологія
освітньо-професійної програми: Психологія**

Силабус ОК «ПСИХОЛОГІЯ БУЛІНГУ ТА МОБІНГУ» підготовки бакалавра, галузь знань: 05
Соціальні та поведінкові науки спеціальності : 053 Психологія, освітньо-професійної програми:
Психологія

Розробник: кандидат психологічних наук, доцент Гошовська Д.Т.

Погоджено

Гарант освітньо-професійної програми Мудрик А.Б.

Силабус освітнього компонента затверджено на засіданні кафедри педагогічної та вікової психології протокол № 2 від 18.09.2024 р.

Завідувач кафедри:

проф. Гошовський Я.О.

І. Опис освітнього компонента

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика освітнього компонента за навчальним планом 2023року
Денна форма	Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки 053 Психологія Освітньо-професійна програма : Психологія Освітній ступінь: бакалавр	вибіркова
Кількість кредитів – 5		Рік підготовки: 2-й
		Семестр 4
Загальна кількість годин - 150		Лекції – 10 год.
		Практичні, семінарські -20 год.
		Самостійна робота – 110 год.
		Консультацій - 10
		Вид контролю: залік (4 семестр)

Гошовська Дарія Тарасівна

Кандидат психологічних наук, доцент,
 доцент кафедри педагогічної та вікової психології
 +380509171792,

Hoschovskadarija@vnu.edu.ua, або Daria66@ukr.net

<https://wiki.eenu.edu.ua/wiki/>,

<https://scholar.google.com.ua/>

<http://irbis-nbuv.gov.ua/ASUA/0025525>

<https://www.scopus.com>

Консультації зі здобувачами освіти проводяться згідно графіку консультацій кожного вівторка з 13.00 до 15.00. Якщо здобувач освіти потребує додаткових консультацій, то час їх проведення узгоджується з викладачем заздалегідь (або можливий варіант у режимі онлайн).

Адреса : м. Луцьк, вул. Винниченка 30а, ауд.16 43025

III. Опис освітнього компонента

1. Анотація освітнього компонента

Предметом вивчення освітнього компонента «Психологія булінгу та мобінгу» є психологічні особливості явища булінгу (цькування) та мобінгу в закладах освіти, його форми, прояви та наслідки, зміст, види та психологічні чинники віктимної поведінки особистості

2. **Пререквізити:** Для вивчення ОК здобувачі потребують базових знань з дисциплін «Загальна психологія», «Вікова психологія», «Соціальна психологія», «Педагогічна психологія».

Постреквізити: Основні положення навчальної дисципліни мають застосовуватися при вивченні навчальних дисциплін «Психологія депривації», «Психологія девіантної особистості», «Психологія агресії, насильства і травми»

3. Мета та завдання ОК

Метою ОК є: засвоєння знань, які б дозволили розпізнавати різні види насилля, опанувати сучасні соціально-психологічні методи і засоби вивчення особливостей соціальної активності осіб різних вікових, гендерних і демографічних груп, а також здійснювати профілактику та психологічну корекцію можливих девіантних відхилень; визначення осіб, які мають підвищену віктимогенну вразливість або схильні до вчинення фізичного та психологічного насилля відносно інших.

Основними завданнями ОК «Психологія булінгу та мобінгу» є:

- розкрити теоретичні основи сутності поняття «булінг» в освітньому процесі;
- проаналізувати причини, форми та особливості булінгу та мобінгу;
- охарактеризувати психологічні ознаки булінгу у міжособистісній взаємодії;
- проаналізувати психолого-педагогічні аспекти попередження булінгу у закладах школи;
- Опанувати техніки профілактики та корекції булінгу

Результати навчання (Компетентності)

У ході вивчення ОК «Спеціальна психологія та методика корекційно-реабілітаційного тренінгу» здобувачі повинні набути наступних компетентцій:

Загальних компетенцій:

ЗК1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК3. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

ЗК4. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК6. Здатність приймати обґрунтовані рішення.

ЗК7. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК8. Навички міжособистісної взаємодії.

ЗК9 Здатність працювати в команді.

ЗК10. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні;

Додаткові компетентності:

ЗК13. Здатність до адаптивної гнучкості як властивості приймати і пристосовуватись до зміни життєвих обставин, а також знаходити компроміс у вирішенні конфліктних ситуацій.
ЗК14. Здатність дотримуватися норм суб'єктних взаємин (уважність, підтримка, схвалення, співучасть і співпереживання) та вільно обмінюватися ідеями та оцінками

Фахових (спеціальних) компетенцій:

СК1. Здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології;
СК2. Здатність до ретроспективного аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду розуміння природи виникнення, функціонування та розвитку психічних явищ;
СК3. Здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків (зокрема, в контексті організації заходів раннього втручання);
СК4. Здатність самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел;
СК6. Здатність самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження;
СК7. Здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації;
СК8. Здатність організовувати та надавати психологічну допомогу (індивідуальну та групову, в т.ч. особам, які отримали психологічні травми, зокрема внаслідок війни);
СК9. Здатність здійснювати просвітницьку та психопрофілактичну роботу відповідно до запиту;
СК10. Здатність дотримуватися норм професійної етики;
СК11. Здатність до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку.

Додаткові фахові компетентності:

СК12. Уміння адаптуватися до нових ситуацій та здатність до професійної мобільності;
СК13. Здатність збирати та інтерпретувати психодіагностичну інформацію з використанням діджитал-технологій і комунікацій та обирати інструментальні засоби для вирішення професійних завдань

Програмовані результати навчання

ПР1. Аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання;
ПР2. Розуміти закономірності та особливості розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань;
ПР4. Обґрунтовувати власну позицію, робити самостійні висновки за результатами власних досліджень і аналізу літературних джерел;
ПР5. Обирати та застосовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій (тести, опитувальники, проективні методики тощо) психологічного дослідження та технології психологічної допомоги;
ПР7. Рефлексувати та критично оцінювати достовірність одержаних результатів психологічного дослідження, формулювати аргументовані висновки;
ПР9. Пропонувати власні способи вирішення психологічних задач і проблем у процесі професійної діяльності, приймати та аргументувати власні рішення щодо їх розв'язання (зокрема, щодо організації заходів раннього втручання);
ПР11. Складати та реалізовувати план консультативного процесу з урахуванням специфіки запиту та індивідуальних особливостей клієнта, забезпечувати ефективність власних дій (в т.ч. у роботі з особами, що отримали психологічні травми, зокрема внаслідок війни);

ПР12. Скласти та реалізувати програму психопрофілактичних та просвітницьких дій, заходів психологічної допомоги у формі лекцій, бесід, круглих столів, ігор, тренінгів, тощо, відповідно до вимог замовника;

ПР13. Взаємодіяти, вступати у комунікацію, бути зрозумілим, толерантно ставитися до осіб, що мають інші культуральні чи гендерно-вікові відмінності;

ПР15. Відповідально ставитися до професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку;

ПР16. Знати, розуміти та дотримуватися етичних принципів професійної діяльності психолога

ІУ. Структура освітнього компонента

Назви змістових модулів і тем	Усь ого	Лекц.	Прак. Зан.	Сам. роб.	Конс.	Форма контролю / бали
Розділ І. Загальні питання спеціальної психології						
Тема 1. Теоретичний аналіз феномену булінгу (третирування) як особливого виду комунікативної взаємодії. Історія виникнення та зміст поняття булінг. Булінг та його форми (емоційне та фізичне утискання). Тлумачення булінгу у законодачих актах України. Причини, види та фази булінгу Ознаки та наслідки булінгу Роль педагогічних працівників у запобіганні та протидії булінгу Навички для запобігання булінгу	38	2	4	30	2	опитування, практичне завдання, ДС 6б
Тема 2. Сучасні теорії та фактори третирування. Особистісний портрет «жертви». Особистісний портрет «агресора». Фактори впливу на особливості прояву булінгу. Ознаки та наслідки булінгу. Шляхи подолання булінгу.	28	2	4	20	2	опитування, практичне завдання 6б
Тема 3. Концепція мобінгу: ознаки, види, причини, форми, наслідки. Причини та мотиви мобінгу. Форми мобінгу. Вплив мобінгу на формування професійного вигорання. Наслідки мобінгу для колективу. Засоби	28	2	4	20	2	прес опитування , тести, презентаці йне повідомлен

запобігання мобінгу						ня на тему «Мобінг усучасному світі 6б
Тема 4. Психодіагностичні методи булінгу. Різновиди діагностики. Завдання діагностики булінгу. Індивідуальна діагностика. Загальні психологічні характеристики ймовірного кривдника (буллера) та ймовірної жертви булінгу (цькування). Ознаки булінгу (цькування) для діагностики. Діагностика кібербулінгу.	28	2	4	20	2	Експрес опитування , опрацювання методик «Опитувальник самоставлення (Столін. Пантелєєв) » 6б.
Тема 5. Основні напрямки та принципи роботи з жертвами булінгу та мобінгу	28	2	4	20	2	Опитування, презентація напрямків роботи 6б +5б
Всього	150	10	20	110	10	35б.+5б (неформальна, інформальна освіта) 40б.
Колоквіум						60б.
Загалом						100 б
<p><i>Інше</i> : здобувачі освіти, які пропустили заняття, мають змогу відпрацювати їх, виконавши індивідуальні завдання, реферати, конспекти. Додатково здобувачі освіти можуть отримати у <i>неформальній освіті</i> 5 балів за підготовку статті у факультетський збірник, участь у конференціях, вебінарах, засіданнях «круглих столів» (наявність публікації, сертифікату обов'язкова)</p> <p>Здобувачі освіти мають змогу друкуватися у щорічному факультетському збірнику статей і тез «Психогенеза особистості : норма і девіація».</p>						

УІ. Політика оцінювання

Уся політика оцінювання базується на врахуванні ПОЛОЖЕННЯ про поточне та підсумкове оцінювання знань студентів Волинського національного університету імені Лесі Українки

[https://vnu.edu.ua/sites/default/files/2021-](https://vnu.edu.ua/sites/default/files/2021-02/Polozhennia_potocjne_pidsumkove_otsiniuvannia_znan.pdf)

[02/Polozhennia_potocjne_pidsumkove_otsiniuvannia_znan.pdf](https://vnu.edu.ua/sites/default/files/2021-02/Polozhennia_potocjne_pidsumkove_otsiniuvannia_znan.pdf)

та ПОЛОЖЕННЯ про визнання результатів навчання, отриманих у формальній, неформальній та/або інформальній освіті у Волинському національному університеті імені Лесі Українки

[https://vnu.edu.ua/sites/default/files/2021-](https://vnu.edu.ua/sites/default/files/2021-02/Polozhennia_%20vyznannia_rezultatuv_navchannia_formalnoi.pdf)

[02/Polozhennia_%20vyznannia_rezultatuv_navchannia_formalnoi.pdf](https://vnu.edu.ua/sites/default/files/2021-02/Polozhennia_%20vyznannia_rezultatuv_navchannia_formalnoi.pdf)

Політика викладача щодо здобувача освіти :

- на рівні формальної освіти – здобувач освіти повинен отримати бали під час занять (враховуються бали за індивідуальну та групову роботу, виступи, дискусію, тренінгові заняття, реферати тощо);

- на рівні неформальної освіти – виступи на науково-практичних конференціях, семінарах, засіданнях «круглих столів», вебінарах (наявність сертифікату) та підготовка тез/статті/статей з вікової проблематики за самостійно обраною або під керівництвом викладача темою

- на рівні інформальної освіти – детальне ознайомлення та робота на базі лабораторії - реабілітаційного центру та на базі експериментального майданчика кафедри *Сумарно* : 40 балів.

УІІ. Політика щодо академічної доброчесності

Здобувач освіти повинен дотримуватись академічної доброчесності :

- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного та підсумкового контролю результатів навчання;

- посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;

Дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;

- дотримання принципів та положень :

1. Етичного кодексу психолога

<http://nsj.gov.ua/files/1448287570%D0%95%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B0.docx.pdf>);

2. Кодексу академічної доброчесності у Волинському національному університеті імені Лесі Українки

https://ra.vnu.edu.ua/akademichna_dobrochesnist/kodeks_akademichnoi_dobrochesnosti/

Політика щодо перескладання : усі заняття здобувачі освіти відвідують згідно з розкладом навчального процесу, однак, якщо мають право на вільне відвідування, то можуть відпрацювати пропущені заняття під час індивідуальних консультацій або виконати письмово індивідуальні завдання (реферати, конспекти, підготовка статті тощо).

В умовах воєнного часу перескладання відбувається згідно з розпорядженнями ректорату й деканату про змішано-дистанційну форму освіти.

УІІІ. Підсумковий контроль

З ОК «Психологія булінгу та мобінгу» передбачено залік. Загальна оцінка за курс складається як алгебраїчна сума оцінок які отримує здобувач освіти за навчальну діяльність на практичних заняттях, (формальна, неформальна, інформальна освіта) – підготовку та виступи підготовку статті та виступи на конференціях, семінарах, участь у вебінарах, засіданнях «круглих столів» (40 балів).

Колоквіум оцінюється максимальною кількістю балів – 60. (Сумарно – max 100 балів). Якщо здобувач освіти хоче покращити результат або отримав недостатньо балів, то він повинен з'явитись на залік і скласти його. Залік оцінюється від 0 до 100 балів.

На залік виносяться питання, які потребують творчої відповіді та уміння синтезувати отримані знання і застосовувати їх під час розв'язання практичних завдань. Залік проводиться в усній формі і включає три питання:

1 теоретичне питання передбачає ґрунтовний аналіз окресленої проблеми,

2 прикладне питання передбачає використання теоретичних знань під час вирішення практичних задач,

3 питання творче – вимагає креативного підходу у вирішення складної ситуації.

ІХ. Шкала оцінювання

Критерії семестрового оцінювання знань здобувачів освіти

<u>Оцінка в балах</u>	<u>Лінгвістична оцінка</u>	<u>Оцінка за шкалою ECTS</u>	
		<u>оцінка</u>	<u>Пояснення</u>
90 – 100	Відмінно («зараховано»)	A	„Відмінне виконання” – теоретичний зміст курсу освоєний цілком , необхідні практичні навички роботи з освоєним матеріалом сформовані, всі навчальні завдання, які передбачені програмою навчання виконані в повному обсязі, відмінна робота без помилок або з однією незначною помилкою.
82 – 89	Дуже добре («зараховано»)	B	„Вище середнього рівня” – теоретичний зміст курсу освоєний цілком , необхідні практичні навички роботи з освоєним матеріалом в основному сформовані, всі навчальні завдання, які передбачені програмою навчання виконані , якість виконання більшості з них оцінено числом балів, близьким до максимального , робота з двома - трьома незначними помилками.
75 – 81	Добре («зараховано»)	C	„Загалом хороша робота” – теоретичний зміст курсу освоєний цілком , практичні навички роботи з освоєним матеріалом в основному сформовані, всі навчальні завдання, які передбачені програмою навчання виконані , якість виконання жодного з них не оцінено мінімальним числом балів, деякі види завдань виконані з помилками , робота з декількома незначними помилками, або з однією – двома значними помилками.
67 – 74	Задовільно («зараховано»)	D	„Непогано” – теоретичний зміст курсу освоєний не повністю , але прогалини не носять істотного характеру, необхідні практичні навички роботи з освоєним матеріалом в основному сформовані, більшість передбачених програмою навчання навчальних завдань виконано , деякі з виконаних завдань, містять помилки , робота з трьома значними помилками.
60 – 66	Достатньо («зараховано»)	E	„Виконання відповідає мінімальним критеріям” – теоретичний зміст курсу освоєний частково , деякі практичні навички роботи не сформовані , частина передбачених програмою навчання навчальних завдань не виконані , або якість виконання деяких з них оцінено числом балів, близьким до мінімального , робота, що задовольняє мінімуму критеріїв оцінки.
1–59	Незадовільно («не зараховано»)	Fx	„Необхідне перескладання” – теоретичний зміст курсу освоєний частково , необхідні практичні навички роботи не сформовані , більшість передбачених програм навчання, навчальних завдань не виконано , або якість їхнього виконання оцінено числом балів, близьким до мінімального ; при додатковій самостійній роботі над матеріалом курсу можливе підвищення якості виконання навчальних завдань (з можливістю повторного складання), робота, що потребує доробки

Орієнтовний перелік залікових питань з ОК «Психологія булінгу та мобінгу»

1. Теоретичний аналіз феномену булінгу (третирування) як особливого виду комунікативної взаємодії.
2. Агресія, насильство, конфлікт
3. Булінг як соціально-психологічний феномен.
4. Сучасні теорії третирування.
5. Особистісний портрет «жертви».
6. Особистісний портрет «агресора».
7. Фактори впливу на особливості прояву третирування.
8. Концепція мобінгу: ознаки, види, причини, форми, наслідки.
9. Вертикальний мобінг.
10. Горизонтальний мобінг.
11. Особливості босингу.
12. Особливості впливу босингу на формування Я-концепції особистості.
13. Чинники впливу на особливості прояву мобінгу.
14. Формування боулінгу.
15. Поняття «сендвіч-мобінг».
16. Причини мобінгу.
17. Мотиви мобінгу.
18. Форми мобінгу.
19. Вплив мобінгу на формування професійного вигорання у працівника.
20. Наслідки мобінгу для колективу.
21. Наслідки мобінгу для організації в цілому.
22. Засоби запобігання мобінгу.
23. Психодіагностичні методи булінгу.
24. Різновиди діагностики мобінгу.
25. Ознаки мобінгу.
26. Особливості впливу булінгу на формування Я-концепції особистості.
27. Завдання діагностики булінгу.
28. Індивідуальна діагностика вигорання.
29. Загальні психологічні характеристики ймовірного кривдника (буллера).
30. Загальні психологічні характеристики ймовірної жертви булінгу (цькування).
31. Ознаки булінгу (цькування) для діагностики.
32. Діагностика кібербулінгу.
33. Види мобінгу.
34. Різновиди діагностики булінгу.
35. Основні причини мобінгу.
36. Форми мобінгу.
37. Індивідуальна діагностика вигорання.
38. Різновиди діагностики булінгу.
39. Сучасні фактори третирування.
40. Основні профілактичні прийоми з попередження професійного вигорання.
41. Загальні психологічні характеристики ймовірного мобера.

ІХ. Рекомендована література та інтернет-ресурси

1. Алексеєнко, Т. Ф. Явища мобінгу та булінгу в стосунках групи і особистості. Шлях освіти : наук.-метод. журн. 2012. № 2.
2. Аутоагресивна поведінка підлітків : монографія. О. В. Погорілко, А.М. Скрипніков, Л.О. Герасименко, Р.І. Ісаков. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2017. 141 с.
3. Вербан Є. О. Життєва криза: поняття, концепції та прояви. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка*. АПН України Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. С. 120–133.

4. Балл Г. О. Методологічні засади гуманізації (особистісної орієнтації) професійної діяльності та підготовки до неї. *Психологія праці та професійної підготовки особистості : навчальний посібник*. Хмельницький : ТУП, 2001. С. 5– 25
5. Балакірева К. О. Методичні рекомендації для спеціалістів соціальних служб «Профілактика та подолання професійного та емоційного вигорання». Проект програми розвитку ООН «Підтримка реформ соціального сектору в Україні» <https://www.slideshare.net/undpukraine/ss-48391940>
6. Бондарчук О. І., Гавлітіна Т. М., Смольська Л. М., Вронська В. М. Комплекс психодіагностичних методик дослідження професіоналізму педагогічних працівників. Київ-Рівне, 2017. 24 с.
7. Гірняк К. Вплив мобінгу на формування системи управління персоналом. <http://nvlvet.com.ua/index.php/journal/article/download/>.
8. Глобальне опитування про булінг . <http://www.unicef.org/ukraine/ukr/infographicbullying-upd.pdf>.
9. Гошовський Я. Вікова психологія і спецпрактикум з вікової психології»: методичні рекомендації до практичних занять. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2012. 88 с.
10. Гошовський Я. Ресоціалізація депривованої особистості: монографія. Дрогобич : Коло, 2008. 480 с.
11. Замятіна Н.В. Теоретичні аспекти явища мобінгу у трудових колективах http://www.irbis-nbu.gov.ua/.../cgiiirbis_64.exe?...
12. Карамушка Л. М., Бондарчук О. І., Грубі Т. В. Методики дослідження перфекціонізму, трудоголізму та прокрастинації особистості: методичний посібник. Кам'янець-Подільський : ПП «Аксиома», 2019. 80 с.
13. Карамушка Л. М. Дослідження синдрому «професійного вигорання» у вчителів. Київ: Міленіум. 2004. 24 с.
14. Карамушка Л. М., Гнускіна Г.В. Психологія професійного вигорання підприємців: монографія Київ: Логос, 2018. 198 с.
15. Кісарчук З. Г., Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: методичний посібник. Київ : ТОВ Видавництво Логос. 207 с.
16. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: монографія. Київ: ДП "Інформ.-аналіт. агенство", 2012. 200 с.
17. Куртова С. Булінг у школі. Освіта.UA.URL: http://osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/42788
18. Максименко С.Д., Карамушка Л.М., Зайчикова Т.В. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти. Київ, 2004. 264 с.
19. Максимова Н. Ю., Мілютіна К. Л. Соціально-психологічні аспекти проблеми насильства . Київ : Комітет сприяння захисту прав дітей, 2003.
20. Матвієнко О. Культура здоров'я та синдром психоемоційного «вигорання»: стратегія і тактика подолання <http://www.personal.in.ua/>
21. Мірошніченко О. Профілактика «синдрому» професійного вигорання у працюючих в екстремальних умовах: начальні-методичний посібник Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2013. 155 с.
22. Найдьонова Л. А. Барішполец О. Т. Медіакультура особистості: соціально-психологічний підхід. Навчально-методичний посібник. Київ: Міленіум, 2009. 440 с.
23. Найдьонова Л.А. Кібербулінг або агресія в інтернеті: способи розпізнання і захист дитини: методичні рекомендації. Київ, 2014. 96 с.
24. Сердюк О.І. Мобінг як деструктивне явище в креативному колективі, що гальмує інноваційний розвиток підприємства :<http://www.khai.edu/csp/nauchportal/Arhiv/GCH/2013/GCH113/pdf/08.pdf> .
25. Сорока О.В. Сутність, наслідки та профілактика мобінгу у трудових колективах <http://www.sworld.com.ua/konfer30/1051.pdf>.
26. Саламатіна Є. Профілактика професійного вигорання. Психолог. 2013. № 8. С. 26-28.

27. Технології роботи організаційних психологів: навч. посіб. для студ.вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядипломної освіти за наук. ред. Л. М. Карамушки. Київ : Фірма «Інкос», 2005. 366 с.

Додаткова література:

1. Алиев. Х.М. Ключ к себе http://www.goldbiblioteca.ru/online_psihologiya/online_psistr/2.php
2. Гурлева Т. Стрессовая ситуация: помочь самому себе . Практический психолог: Школа, № 05/2014. С. 37-40.
3. Корабльова О.О. Вплив мобінгу на формування та соціалізацію особистості http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Znpkhist_2014_2_30.pdf.
4. Корабльова О.О. Причины возникновения мобінгу як соціально - педагогічної проблеми школярів підліткового віку http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
5. Лагутіна І.В. Мобінг на робочому місці : правовий аспект.:<http://www.apdp.in.ua/v57/18.pdf>.
6. Тополов Є.В. Професійна агресивність особистості: *монографія*. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2011. – 400 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського <http://www.nbuv.gov.ua>
2. Електронна бібліотека НПН України - <http://lib.iitta.gov.ua>
3. Актуальні проблеми психології - <http://appspsychology.org.ua>
4. Актуальні питання сучасної психології http://library.sspu.sumy.ua/wpcontent/uploads/2018/04/Aktualny_pitannya_suc.psihologii
5. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України - <http://psychology-naes-ua.institute/>
6. Українська бібліотека - <http://ualib.com.ua/>